

Pouczenie w pierwszym przesłuchaniu w postępowaniu przygotowawczym (art. 300 k.p.k.) jako czynność procesowa w świetle zasady informacji procesowej

The instruction of the rights during first interview of suspect, victim and witness in preparatory proceedings as legal act in the context of right to information principle (art. 300 k.p.k.)

I. Jedną z podstawowych a wręcz fundamentalnych gwarancji procesowych w cywilizowanym procesie karnym jest prawo do informacji.¹ W Polsce wyrażona ona została w swej skodyfikowanej postaci w art. 16 k.p.k. obejmującej jej postać bezwzględną nakładającą na organ procesowy prowadzący postępowanie prawny obowiązek pouczenia uczestnika procesu o ciężących na nim obowiązkach i przysługujących mu uprawnieniach na podstawie przepisu szczególnego (§ 1) oraz względną nie stanowiącą wprawdzie obowiązku informowania ale jak się wydaje wprowadzającą w tym zakresie swoisty ciężar procesowy polegający na powinności udzielania w miarę potrzeby uczestnikom postępowania informacji

¹ W nauce prawa karnego procesowego spotyka się również jej określenia jako zasady informacji procesowej (por. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek i in., *KPK. Komentarz*, t. I, s. 165; A. Sakowicz, w: P. Wiliński (red.), *System Prawa Karnego Procesowego*, t. III, cz. I, *Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014, s. 695 i n.) bądź prawnej (por. T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, s.128) lub też zasadą lojalności procesowej (M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1984, s. 226 oraz por. B. Bieńkowska, w: P. Kruszyński (red.), *Wykład prawa karnego procesowego*, Warszawa 2012, s. 97) albo zasadą rzetelnego (uczciwego) procesu wraz z zawartą w niej dyrektywą informowania uczestników procesu o ich obowiązkach i uprawnieniach (por. S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016 r., s. 333; K. Marszał w: K. Marszał (red.), S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2005 r., s. 99.

o ciążących obowiązkach i o przysługujących im uprawnieniach także w wypadkach, gdy ustawa wyraźnie takiego obowiązku nie stanowi² (§ 2).

II. Jednym z najistotniejszych przejawów prawa do informacji jest czynność pouczenia stron w postępowaniu przygotowawczym regulowana przepisami art. 300 k.p.k. dokonywana przed pierwszym przesłuchaniem, które stanowi czynność postępowania przygotowawczego o charakterze dowodowym mającą na celu uzyskanie od osobowych źródeł dowodowych oświadczeń wiedzy odnoszących się do przedmiotu dowodu w postaci faktu głównego oraz faktów dowodowych prawnie relewantnych dla ustaleń faktycznych pozwalających na zrealizowanie zasadniczego zadania postępowania przygotowawczego w postaci znalezienia odpowiedzi na pytanie czy są podstawy faktyczne i prawne do wniesienia aktu oskarżenia czy innego zakończenia postępowania. Powyższe zasadnicze zadanie postępowania przygotowawczego znajdowało swój jasny ustawowy wyraz w przepisie art. 297 § 1 pkt 5 k.p.k. – w brzmieniu nadanym art. 1 pkt 87 ustawy z dnia 27 września 2013 r. (Dz.U. z 2013 r., poz. 1247) obowiązującym od dnia 1 lipca 2015 r. do 14 kwietnia 2016 r. – stanowiącym, iż celem postępowania przygotowawczego jest. m.inn. zebranie, zabezpieczenie i utrwalenie dowodów *w zakresie niezbędnym do stwierdzenia zasadności wniesienia aktu oskarżenia albo innego zakończenia postępowania przygotowawczego [...]*. Wprawdzie nowela marcowa 2016 r. kodeksu postępowania karnego, którą można nazwać „powrót do przeszłości część I [i należy wyrazić nadzieję, że w tym zakresie ostatnia] – odwrót od pełnej kontrydiktoryjności” przywróciła brzmienie obowiązujące w latach lipiec 2003 r. - lipiec 2007r. i czerwiec 2010 r. – lipiec 2015 r. i usunęła zaznaczony fragment ale wraz z jego usunięciem nie uchyliła naturalnie tego zadania albowiem wynika ono z podstawowej funkcji tego stadium jaką jest funkcja przygotowawcza polegająca na zbieraniu i utrwalaniu materiału dowodowego na użytek przyszłej rozprawy sądowej.³ Pomocą w znalezieniu odpowiedzi na to pytanie jest realizacja dwóch innych zadań postępowania przygotowawczego takich jak ustalenie, czy został popełniony czyn zabroniony i czy stanowi on przestępstwo (art. 297 § 1 pkt 1 k.p.k.) oraz wyjaśnienie okoliczności sprawy, w tym ustalenie osób pokrzywdzonych i rozmiarów szkody (art. 297 § 1 pkt 4 k.p.k.). W tym miejscu, można częściowo pominąć zadanie określone w art. 297 § 1 pkt 2 k.p.k. w postaci wykrycia sprawcy albowiem na

² A. Sakowicz w: A. Sakowicz, K.T. Boratyńska, P. Czarnecki, A. Górski, M. Królikowski, M. Warchoń, A. Ważny, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 16*, SIPLEGALIS

³ S. Waltoś, P. Hofmański, *op. cit.*, s. 469

tym etapie postępowania przygotowawczego, w którym pojawia się konieczność zastosowania przepisów art. 300 k.p.k. sprawca jest już - chociażby wstępnie - ale jednak ustalony, a przedstawienie zarzutów niezależnie od sposobu jego dokonania z uwagi na formę prowadzonego postępowania przygotowawczego stanowi warunek wykonania dyspozycji art. 300 § 1 k.p.k.⁴

III. Pierwsze przesłuchanie stron postępowania przygotowawczego tj. pokrzywdzonego i podejrzanego stanowi istotną czynność dowodową z uwagi na dokonywanie jej już po zawiązaniu się formalnego trójstronnego układu procesowego o formie trójkąta, w którym jego podstawę stanowi przeciwstawny stosunek procesowy pomiędzy pokrzywdzonym a podejrzanym, a jego boki stanowią odpowiednio relacje procesowe pokrzywdzony - organ oraz podejrzany - organ procesowy.⁵ Z punktu widzenia charakteru prawnego tej czynności należy ją kwalifikować jako czynność faktyczną polegającą na przekazaniu przez organ procesowy adresatom wskazanym w przepisach art. 300 k.p.k. w formie pisemnej zespołu informacji prawnych z jednej strony a spostrzeżeniem procesowym polegającym na zapoznaniu się z treścią owego pouczenia z drugiej strony.⁶

Z chwilą rozpoczęcia pierwszego przesłuchania zaczyna również być realizowana przez podejrzanego funkcja obrony, a ujmując kwestię od strony pokrzywdzonego - funkcja ścigania rozumiana w tym wypadku jako prawo pokrzywdzonego do uzyskania ochrony ze strony państwa a przede wszystkim do uzyskania jakiejś formy naprawy szkody wyrządzonej przez podejrzanego czynem zabronionym. Skoro zatem czynność pierwszego przesłuchania stanowi dla stron poniekąd ich osobiste włączenie się w nurt procesowy wprowadzenie przez ustawę obowiązku dla organów procesowych dokonania pouczenia o podstawowych prawach i powinnościach podejrzanego i pokrzywdzonego w kontekście obowiązywania zasady rzetelnego procesu tak jak ją ujmuje art. 6 EKPCz należy postrzegać jako prostą konsekwencję jej obowiązywania.

Specyfiką procesu karnego jest fakt, iż żadna ze stron „nie chce” dobrowolnie w ten proces się włączać tzn. mówiąc precyzyjnie podejrzany jeśli nawet „chce” popełnienia czynu zabronionego to z reguły nie „chce” stać się stroną postępowania karnego w postaci podejrzanego i będzie podejmować wszelkie działania zarówno te dozwolone przez prawo procesowe jak i bezprawne które

⁴ Por. Steinborn Sławomir (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów* LEX/el. 2016

⁵ Por. M. Cieślak, *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne* (reedycja) pod red. S. Waltosia, Kraków 2011, Tom II, s. 374

⁶ *Ibidem*, s. 41.

pozwolą mu na uniknięcie odpowiedzialności karnej. Natomiast pokrzywdzony tym bardziej nie ma ochoty znaleźć się w procesie karnym, bo nikt świadomie co do zasady nie chce być ofiarą przestępstwa. Jednakże z chwilą uwikłania się już w spór procesowy i nabycia statusu strony procesowej czyli podmiotu uprawnionego do walki o korzystny dla siebie wynik procesu, czy chociażby tylko jego wycinka, zarówno pokrzywdzony jak podejrzany muszą dysponować minimum wiedzy o urządzeniu społecznym, jakim jest proces karny aby móc to uprawnienie w praktyce zrealizować. W tym kontekście pouczenie, o którym mowa w art. 300 k.p.k. stanowi pierwsze formalne źródło potencjalnej wiedzy o swych prawach i obowiązkach.

W piśmiennictwie i orzecznictwie za ustalone przyjmuje się raczej iż prawo do informacji jest przejawem zasady rzetelnego procesu, czy lojalności procesowej.⁷ W każdym razie jest to dyrektywa w myśl której organy procesowe mają obowiązek informowania określonych uczestników procesowych o ich prawach i obowiązkach. Jest to zasada skodyfikowana – art. 16 k.p.k. a jej ważnym przejawem jest właśnie art. 300 k.p.k. Instytucja obowiązkowego pouczenia o przysługujących prawach i obowiązkach w ramach tzw. pierwszego przesłuchania mimo, że do obowiązującego prawa została wprost wprowadzona wraz z wejściem w życie obowiązującej ustawy karnoprosesowej z 1997 r., nie była instytucją nieznaną czy nieuznaną w prawie procesowym obowiązującym pod rządami k.p.k. z 1969 r. mimo braku wyraźnego odpowiednika obecnego art. 300 k.p.k. a podstawę prawną wywodzono z zasady lojalności procesowej przewidzianej w art. 10 § 2 d.k.p.k.⁸ Niemniej jednak przepis art. 300 podlegał kilku nowelizacjom rozszerzającym przede wszystkim zakres przedmiotowy pouczenia przy czym nowelizacja z 2013 r. rozszerzyła także zakres adresatów pouczenia o pokrzywdzonego a nowelizacja z 2014 r. także o świadka.

IV. Analizując instytucję pierwszego przesłuchania z punktu widzenia jej czynności składowych pouczenie stanowi istotny punkt dokonania czynności pierwszego przesłuchania w sposób prawidłowy, mówiąc skrótowo nie ma przesłuchania bez pouczenia. Z tego względu warto przyjrzeć się warunkom

⁷ Więcej na ten temat zob. J. Kosowski *Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art 16 k.p.k.*, Warszawa 2011.

⁸ Więcej na ten temat zob. Por. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, KPK. Komentarz do artykułów 1-296, Warszawa 2011, Tom I, s. 165 i n.; J. Tylman T. Grzegorzczak, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 1998, s. 564. W ostatniej pozycji autorzy zwracają uwagę, że obowiązek ten przewidziany był w Regulaminie powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury z 27 listopada 1984 r. Zob. również P. Sowiński, *Uprawnienia składające się na prawo oskarżonego do obrony*. Uwagi na tle czynności oskarżonego oraz organów procesowych, Rzeszów 2012, s. 83-88.

podmiotowym i modalnym prawidłowości czynności pouczenia. Do pierwszych należy zaliczyć kwestie związane z organami procesowe zobowiązanymi do dokonania pouczenia oraz podmiotami będącymi adresatami owego pouczenia, do drugich - termin pouczenia, treść pouczenia stanowiąca jego przedmiot.

A. Podmiotami procesowymi uwikłanymi w tę czynność są z jednej strony organy procesowe prowadzące postępowanie przygotowawcze oraz pozostające względem nich w stosunku podporządkowania strony procesowe oraz świadkowie. Do podmiotów dokonujących pouczenia należą organy procesowe uprawnione do prowadzenia postępowania przygotowawczego niezależnie od jego formy. W świetle przepisów kodeksu postępowania karnego będą to Policja, prokurator, prokurator nadzorujący postępowanie przygotowawcze lub organ, któremu na podstawie art. 311 § 2 powierzono przeprowadzenie czynności przesłuchania oraz organy wskazane w art. 312 k.p.k. tj. organy Straży Granicznej, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służby Celnej, Centralnego Biura Antykorupcyjnego oraz Żandarmerii Wojskowej, w zakresie ich właściwości. Ponadto w postępowaniu karnoskarbowym w ramach postępowania o udzielenie zezwolenia na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności finansowy organ postępowania przygotowawczego zgodnie z art. 142 § 2 k.k.s. jest zobowiązany pouczyć sprawcę o prawie złożenia o prawie złożenia wniosku o zezwolenie na dobrowolne poddanie się odpowiedzialności. Obowiązek pouczenia spoczywa również na innych organach upoważnionych na podstawie przepisów szczególnych do prowadzenia postępowania przygotowawczego w formie dochodzenia.⁹

W praktyce stosowania przepisu art. 300 k.p.k. może pojawić się problem udzielenia tego pouczenia przez osobę, która w świetle przepisów prawnoustrojowych właściwych dla danego organu prowadzącego postępowanie przygotowawcze nie będzie osobą uprawnioną do dokonywania czynności związanych z postępowaniem przygotowawczym. Problem taki może się pojawić przykładowo

⁹ Ustawodawca odsyłając do przepisów szczególnych obowiązkiem pouczenia przy pierwszym przesłuchaniu objął zatem po pierwsze organy wskazane w Rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 września 2015 r. w sprawie organów uprawnionych obok Policji do prowadzenia dochodzeń oraz organów uprawnionych do wnoszenia i popierania oskarżenia przed sądem pierwszej instancji w sprawach, w których prowadzono dochodzenie, jak również zakresu spraw zleconych tym organom (Dz.U. z 2015 r., poz.1725) czyli organy Inspekcji Handlowej, organy Państwowej Inspekcji Sanitarnej, urzędy skarbowe, a w sprawach z zakresu kontroli skarbowej - inspektorzy kontroli skarbowej, Prezes Urzędu Komunikacji Elektronicznej w zakresie swojej właściwości rzeczowej oraz po drugie takie organy jak: Strażnicy Leśni – art. 47 ust. 2 pkt 7 ustawy z dnia 28 września 1991 r. o lasach (t.jedn. Dz.U. z (Dz.U. z 2015 r. poz. 2100), strażnicy Państwowej Straży Łowieckiej – art. 39 ust. 2 pkt 7 ustawy z dnia 13 października 1995 r. (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 2168).

przy dokonywaniu pouczenia przez policjanta w służbie kandydackiej, który zgodnie z art. 30 ust. 3 ustawy o Policji uprawniony jest jedynie do wykonywania czynności administracyjno-porządkowych czy w przypadku finansowych organów postępowania przygotowawczego przez pracowników nie dysponujących upoważnieniem do dokonywania czynności w rozumieniu prawa karnego procesowego (art. 118 § 3 k.k.s.).¹⁰ Innymi słowami czy pouczenie dokonane przez pracownika danego organu nie wyposażonego w takie uprawnienie stanowi pouczenie prawnie skuteczne w tym sensie, że osoba pouczona nie będzie mogła powoływać się na brak pouczenia ze skutkiem określonym w art. 16 § 1 k.p.k. Wydaje się, że pogląd zgodnie z którym pouczenie wadliwe podmiotowo w sposób wskazany wyżej nie wywołuje żadnych skutków byłby poglądem za daleko idącym zważywszy iż sens prawny czynności pouczenia sprowadza się do powzięcia zespołu informacji prawnych przez osobę pouczaną (podejrzanego, pokrzywdzonego, świadka) w drodze dokonania przez te osoby spostrzeżeń procesowych. Ponieważ mamy tutaj do czynienia ze spostrzeżeniami procesowymi ich prawna skuteczność zależy tylko od prawidłowości treści dokumentu jakim jest pisemne pouczenie opracowane zgodnie z urzędowym wzorem (zob. uwagi dalej na ten temat) a kwestią mniej istotną wydaje się, kto przekazał adresatowi ów dokument pouczenia. Można chyba przyjąć z niewielkim ryzykiem popełnienia błędu, że przekazanie tekstu pouczenia przez pracowników organów skarbowego postępowania przygotowawczego nieupoważnionych do dokonywania czynności procesowych nie jest z tego powodu czynnością niedokonaną. Natomiast problem mógłby się pojawić w przypadku udzielania ustnych wyjaśnień odnośnie treści pouczenia przez osobę nieupoważnioną.

Pouczenie dokonane w konkretnym postępowaniu karnym przez organ procesowy, który pierwszy przesłuchiwał daną osobę zachowuje swój walor prawny także w dalszym toku postępowania karnego zwalniając tym samym z tego obowiązku inne podmioty w pozostałych układach procesowych ale w ramach danego etapu procesowego, w których dokonanie takiego pouczenia jest wymagane. Pouczenie zatem przez funkcjonariusza Policji podejrzanego przesłuchiwanego w trybie art. 308 k.p.k. znosi konieczność dokonania ewentualnego pouczenia przez prokuratora,¹¹ przy czym jednak powtórne dokonanie tej czynności nie będzie stanowić obrazy przepisów procesowych z uwagi na regułę *superflua non nocet*.

¹⁰ Por. uwagi K. Woźniewskiego w: *System Prawa karnego procesowego. Tom V: Sądy i inne organy postępowania karnego*, Warszawa 2015, s. 1153 i n.

¹¹ Por. D. Świecki (red.) *Kodeks postępowania karnego. Komentarz. Tom I*, wyd. II, s. XXX

W podmiotowym układzie czynności pouczenia nastąpiła znacząca zmiana poprzez objęcie tym obowiązkiem od 2 czerwca 2014 osoby pokrzywdzonego jako konsekwencji implementacji art. 3 dyrektywy 2012/13/UE z 22.5.2012 r. w sprawie prawa do informacji w postępowaniu karnym¹² oraz art. 4 dyrektywy 2012/29/UE z 25.10.2012 r. ustanawiającej normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępującej decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW¹³ oraz osoby świadka w związku z przyjęciem ustawy z dnia 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka (Dz.U. z 2015 r. poz. 21). *De lege lata* zatem uczestnikami procesu obowiązkowo pouczanymi przed pierwszym przesłuchaniem są podejrzany w rozumieniu art. 71 k.p.k. z wyłączeniem osoby faktycznie podejrzanej – w każdym razie brak wyraźnej podstawy prawnej w tym względzie aczkolwiek należy rozważyć wprowadzenie obowiązku pouczenia osoby faktycznie podejrzanej przy dokonywaniu pierwszych czynności w trybie art. 74 § 3 k.p.k., pokrzywdzony wraz z osobami wykonującymi jego prawa po uwzględnieniu różnic wynikających z faktu, iż pokrzywdzonymi bywają nie tylko osoby fizyczne ale również osoby prawne, instytucje państwowe lub samorządowe oraz inne jednostki organizacyjne, którym odrębne przepisy przyznają zdolność prawną nie zapominając wszakże o osobach wykonujących prawa pokrzywdzonych oraz świadek jako osobowe źródło dowodu.

Na wątpliwości odnośnie zakresu potencjalnych adresatów pouczenia z art. 300 k.p.k. w kontekście pokrzywdzonego zwraca uwagę m.inn. S. Steinborn zauważając, że pouczanie o niektórych uprawnieniach pokrzywdzonych innych niż osoby fizyczne byłoby bezcelowe z uwagi na ich nieadekwatność.¹⁴ Wydaje się jednak, że nie ma powodów do wyłączenia z kręgu adresatów pouczeń pewnych podmiotów pokrzywdzonych tylko z uwagi na ich charakter prawny, a pewne pouczenia będą aktualne zawsze niezależnie od „formy prawnej” w jakiej występują pokrzywdzony (np. pouczenie o prawie do składania wniosków o dokonanie czynności śledztwa lub dochodzenia i warunkach uczestniczenia w tych czynnościach, określonych w art. 51, i art. 315-318 ale już pouczenie o treści art. 52 k.p.k. wydaje się zbędne a o prawie złożenia wniosku o wyznaczenie pełnomocnika z urzędu w okolicznościach wskazanych w art. 78 nieadekwatne). Innymi słowami pouczenie pokrzywdzonego nie będącego osobą fizyczną oraz

¹² Dz.Urz. UE L 142 z 1.6.2012 r., s. 1

¹³ Dz.Urz. UE L 315 z 14.11.2012 r., s. 57

¹⁴ Zob. Komentarz do art. 300 k.p.k., SIPLex oraz wskazana tam literatura

osób wykonujących prawa pokrzywdzonego powinno następować z uwzględnieniem ich statusu prawnopodmiotowego.

B. Termin do dokonania omawianego pouczenia został określony poprzez odniesienie się do określonego układu procesowego właściwym dla stanu zaawansowania postępowania przygotowawczego w postaci pojawienia się konieczności dokonania pierwszego przesłuchania strony. Momentem procesowym, w którym powinno ono nastąpić jest po pierwsze – w przypadku wydania postanowienia o przedstawieniu zarzutów chwila następująca po jego ogłoszeniu, ale przed przesłuchaniem podejrzanego w trybie art. 313 § 1 k.p.k.¹⁵, po drugie w przypadku dochodzenia gdy postanowienie takie nie jest wydawane, pouczenie powinno nastąpić bezpośrednio po poinformowaniu podejrzanego o treści zarzutu (art. 325g § 2 k.p.k. oraz art. 308 § 2 k.p.k. w tzw. dochodzeniu niezwłocznym). Powyższy termin ma przede wszystkim charakter gwarancyjny albowiem informacje prawne, uzyskane przez stronę może ona wykorzystać przy późniejszym dokonywaniu różnych czynności procesowych, a w szczególności oświadczeń procesowych. Jest to także termin maksymalny a omawianego zatem pouczenia należy dokonać przed podjęciem czynności dowodowej w postaci pierwszego formalnego procesowo przesłuchania. Ustawa nie określa, jaki okres czasu może maksymalnie od pouczenia do samej czynności faktycznej przesłuchiwanie ale wydaje się, że przesłuchanie powinno nastąpić niezwłocznie ale niekoniecznie natychmiast. O znaczeniu tego terminu świadczy skutek jego niezachowania przez organy procesowe. Należy podzielić pogląd M. Jeż-Ludwichowskiej o niedopuszczalności dowodowego wykorzystania oskarżonego wyjaśnień uzyskanych z naruszeniem terminu pouczenia, o którym mowa w art. 300 k.p.k.¹⁶

Natomiast w odniesieniu do pokrzywdzonego pouczenie najwcześniej może być może być dokonane przy pierwszej czynności z ich udziałem a wyrażenie zawarte w art. 4 ust. 1 dyrektywy 2012/29/UE w postaci „od momentu pierwszego kontaktu z właściwym organem i bez zbędnej zwłoki” stanowi adekwatne dla tej figury procesowej określenie terminu pouczenia.¹⁷ Podobnie należy oceniać

¹⁵ Por. P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 297-467*, Tom II, Warszawa 2011, s. 28; Zob. też W. Grzeszczyk, *Postępowanie przygotowawcze w kodeksie postępowania karnego*, Kraków Zakamycze 1998, s. 87

¹⁶ M. Jeż-Ludwichowska, *Wyjaśnienia oskarżonego a prawo do informacji*. Pal. 2003 nr 3-4, s. 50. Na temat rozbieżności w tej kwestii w piśmiennictwie zob. Z. Brodzisz w: J. Skorupka (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 718.

¹⁷ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2012/29/UE z dnia 25 października 2012 r. ustanawiająca normy minimalne w zakresie praw, wsparcia i ochrony ofiar przestępstw oraz zastępująca decyzję ramową Rady 2001/220/WSiSW

termin pouczenia świadka czyli od chwili kontaktu z organem procesowym, przy czym ponieważ chodzi tutaj o świadka w znaczeniu procesowym, to pouczenie powinno nastąpić po stawieniu się w siedzibie organu procesowego a przed przystąpieniem do przesłuchania, a ściślej ujmując kwestię – najpóźniej przed rozpoczęciem fazy swobodnej wypowiedzi. Natomiast przy ocenie skutków braku pouczenia lub mylnego pouczenia należy pamiętać, iż zgodnie z art. 16 § 1 k.p.k. -względem którego art. 300 k.p.k. stanowi przepis szczególny¹⁸ - regulującym wszakże tzw. pouczenia obligatoryjne nie mogą one wywoływać dla pokrzywdzonego czy świadka ujemnych skutków procesowych, co oznacza w konsekwencji iż skutki procesowe należy oceniać *ad casum* w zależności od charakteru konkretnego naruszenia z możliwością wyłączenia wręcz wykorzystania określonych dowodów w procesie karnym.

C. Przepisy art. 300 k.p.k. szczegółowo wymieniają instytucje procesowe składające się na prawa i obowiązki podmiotów pouczanych. Przy dzisiejszej okazji pragnę tylko zwrócić uwagę ostatnia zmiana, którą wyjątkowo można określić jako „dobra zmiana” weszła w życie zaledwie kilka dni temu i rozszerzyła obowiązek pouczenia podejrzanego – o postulowany zresztą w piśmiennictwie¹⁹ – dostępu do akt postępowania przygotowawczego na podstawie art. 156 § 5 i 5a a w przypadku pokrzywdzonego także o pomocy przewidzianej w art. 43 § 8 k.k.w.²⁰ oraz o treści art. 337a²¹ k.p.k. W każdym razie sens prawny katalogu zawierającego informację o wskazanych w nim prawach i obowiązkach wyraża się przede wszystkim w jego obowiązkowym charakterze czyli informacji wskazanych w ustawie pominąć w pouczeniu po prostu nie można. I nie powinno to w praktyce się zdarzyć ponieważ ustawodawca w § 4 art. 300 k.p.k. zawarł delegację dla Ministra Sprawiedliwości aby ten określił w drodze rozporządzenia wzory pisemnych pouczeń, o których mowa w § 1-3, mając na względzie konieczność zrozumienia pouczenia także przez osoby niekorzystające z pomocy obrońcy lub

¹⁸ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *op. cit.*, s. 29.

¹⁹ Zob. W. Jasiński, *Prawo do obrony w znowelizowanym postępowaniu przygotowawczym* w: *Prawo do*

obrony w postępowaniu penalnym. Wybrane aspekty. Materiały konferencyjne (Warszawa, 27.01.2014 r.), Warszawa 2014 r., s. 79; K. Kremens, *Śledztwo po 1 lipca 2015 roku* [w:] P. Wiliński (red.), *Obrońca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, Warszawa 2015, s. 77–78.

²⁰ Pomoc przysługująca ze środków Fundusz Pomocy Pokrzywdzonym oraz Pomocy Postpenitencjarnej.

²¹ W myśl art. 337a k.p.k. n a wniosek pokrzywdzonego należy poinformować go o dacie i miejscu rozprawy albo posiedzenia, o którym mowa w art. 339 § 3 pkt 1 i 2, art. 341 lub art. 343, oraz o zarzutach oskarżenia i ich kwalifikacji prawnej (§ 1).

pełnomocnika.²² Technicznie omawiana czynność pouczenia polega na przedłożeniu adresatowi pouczenia do podpisu tekstu pouczenia opracowanego według wzorów zawartych w rozporządzeniach wykonawczych. W myśl art. przepisów art. 300 § 1 zdanie drugie, art. 300 § 2 k.p.k., zdanie trzecie pouczenie należy wręczyć podejrzanemu oraz pokrzywdzonemu na piśmie a otrzymanie pouczenia potwierdzają oni obowiązkowym podpisem. Urzędowy wzór pouczeń może przyczynić się do eliminacji wątpliwości czy sporów dotyczących prawidłowości dokonania tej czynności, a ewentualne wadliwości tej czynności będą się wiązać głównie z nieprzedłożeniem tekstu pouczenia adresatowi albo przedłożenia tekstu niezgodnego z treścią przepisu art. 300 k.p.k. i rozporządzeń wykonawczych.

Bardzo mocno aspekt podpisu przez adresata pouczenia tekstu pouczenia podkreśla judykat SA w Krakowie z dnia 20 listopada 2014 r. II AKz 392/14 w którym stwierdzono wprost, że „sporządzenie na piśmie pouczenia i podpisanie go przez podejrzanego zgodnie z obowiązującym wówczas brzmieniem art. 300 k.p.k. przecina możliwości powoływania się skazanego na brak pouczenia o uprawnieniach procesowych”. Nie podzielam do końca tak mocno wyrażanego poglądu albowiem nie mamy w tym przypadku do czynienia z ustawowym domniemaniem prawnym prawidłowości czynności pouczenia lecz co najwyżej z bardzo silnym domniemaniem faktycznym takiej prawidłowości z możliwością przeciwdowodu, chociaż w praktyce wykazanie faktu przeciwnego może okazać się bardzo trudne. W praktyce może powstać problem potwierdzenia tego faktu przez osobę, która nie może się podpisać (np. nie umie pisać) albo wręcz złośliwie odmawia złożenia podpisu ale w takiej sytuacji zastosowanie powinien mieć przepis art. 121 k.p.k. na zasadzie analogii. Natomiast nie wydaje się dopuszczalne w takiej sytuacji traktowanie pouczenia ustnego jako alternatywy dla pouczenia pisemnego. Ale w formie ustnej w sposób adekwatny dla możliwości percepcyjnych adresata pouczenia nie tylko można ale wręcz powinno dokonywać dodatkowych wyjaśnień zwłaszcza w sytuacji gdy zrozumienie

²² Minister Sprawiedliwości zrealizował wskazaną delegację wydając w dniu 13 kwietnia 2016 r. kolejno rozporządzenie w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach podejrzanego w postępowaniu karnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 512), rozporządzenie w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach pokrzywdzonego w postępowaniu karnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 514) oraz rozporządzenie w sprawie określenia wzoru pouczenia o uprawnieniach i obowiązkach świadka w postępowaniu karnym (Dz.U. z 2016 r., poz. 515). Dyrektywę – realizującą *nota bene* dyrektywę 2012/13UE - aby treść pouczenia została zrozumiana także przez strony procesowe lub świadków nie korzystających z fachowej pomocy prawnej należy uznać za słuszną. Pouczenie wyłącznie w formie prostego wyciągu przepisów wskazanych w art. 300 k.p.k. byłoby nieefektywne.

treści pisemnego pouczenia może (np. ze względu na wiek, stan fizyczny lub psychiczny, niski stopień rozwoju intelektualnego, niskie wykształcenie, słabą umiejętność czytania, słaby wzrok itp.) podejrzanemu lub pokrzywdzonemu przysporzyć trudności.

V. Kończąc tych kilka uwag poczynionych w związku z instytucją pouczenia z art. 300 k.p.k. regulację ustawodawcy polskiego w tym zakresie należy uznać za zadawalającą z gwarancyjnego punktu widzenia. A stosownym wzmocnieniem tej funkcji są konsekwencje procesowe naruszenia tego obowiązku przez organy procesowe w postaci powstania domniemania wpływu obrazy stosownego przepisu procesowego na wynik sprawy w przypadku uchybienia procesowego uczestnika procesowego nie pouczonego lub wadliwie pouczonego przez organ procesowy jak zdaje się wynikać uchwały SN z 15 lipca 1974 r. Kw. Pr. 2/74, OSNKW 1974, Nr 10, poz. 203).

Procesowego znaczenia czynności pouczenia, o którym mowa w art. 300 k.p.k. jako jednego z najdonioślejszych przejawów zasady informacji procesowej nie sposób przecenić. Aktualny kształt przyjęty w drodze ewolucyjnego rozwoju tej instytucji należy uznać za co najmniej wystarczający z punktu widzenia gwarancyjnego charakteru norm procedury karnej. Obie strony postępowania przygotowawczego nie działające przy pomocy przedstawicieli procesowych zostają wyposażeni w informacje o swoich istotnych uprawnieniach i obowiązkach w sposób pozwalający na uświadomienie sobie własnej pozycji procesowej.

Bibliografia

- Augustyniak B., Eichstaedt K., Kurowski M., Świecki D. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Tom I, Warszawa 2015.
- Bieńkowska B., Kruszyński P. (red.), Kulesza C., Piszczek P., Pawelec S., *Wykład prawa karnego procesowego*, Warszawa 2012.
- Bogucki O., Gerecka – Żołyńska A., Grzegorzczak T., Hofmański P., Kulesza C., Rogacka – Rzewnicka M., Sakowicz A., Waltoś S., Wiliński P. (red.), Zgryzek K., Zieliński M., *System Prawa Karnego Procesowego*, t. III, cz. I, *Zasady procesu karnego*, Warszawa 2014.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne*, Warszawa 1984.
- Cieślak M., *Polska procedura karna. Podstawowe założenia teoretyczne* (reedycja) pod red. Waltosia S, Kraków 2011, Tom II.
- Grzegorzczak T., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014.
- Grzeszczyk W., *Postępowanie przygotowawcze w kodeksie postępowania karnego*, Kraków Zakamycze 1998.

- Hofmański P, Sadzik E., Zgryzek K., *Kodeks Postępowania Karnego. Komentarz*, Warszawa 2011, Tom I.
- Jasiński W., *Prawo do obrony w znowelizowanym postępowaniu przygotowawczym* w: *Prawo do obrony w postępowaniu penalnym. Wybrane aspekty. Materiały konferencyjne* (Warszawa, 27.01.2014 r.), Warszawa 2014 r.
- Jeż - Ludwichowska M., *Wyjaśnienia oskarżonego a prawo do informacji*. Pal. 2003 nr 3-4.
- Kosowski J., *Zasada informacji prawnej w polskim procesie karnym w świetle art 16 k.p.k.*, Warszawa 2011.
- Kremens K., *Śledztwo po 1 lipca 2015 roku* [w:] P. Wiliński (red.), *Obróńca i pełnomocnik w procesie karnym po 1 lipca 2015 r. Przewodnik po zmianach*, Warszawa 2015.
- Marszał K. (red.), Stachowiak S., Zgryzek K., *Proces karny*, Katowice 2005 r.
- Sakowicz A., Boratyńska K.T., Czarnecki P., Górski A., Królikowski M., Warchoł M., Ważny A., *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do art. 16*, SIPLEGALIS.
- Skorupka J. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2015.
- Sowiński P., *Uprawnienia składające się na prawo oskarżonego do obrony. Uwagi na tle czynności oskarżonego oraz organów procesowych*, Rzeszów 2012.
- Steinborn S. (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz do wybranych przepisów* LEX/el. 2016.
- Tylman J., Grzegorzczak T., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 1998.
- Tylman J., Grzegorzczak T., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014.
- Waltoś S., Hofmański P., *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016 r.
- Woźniewski K., w: *System Prawa karnego procesowego. Tom V: Sądy i inne organy postępowania karnego* (red. Z. Kwiatkowski), Warszawa 2015.

Streszczenie

Opracowanie stanowi zwięzłą analizę instytucji procesowej tzw. pierwszego pouczenia w postępowaniu przygotowawczym o prawach uczestników procesu wskazanych w art. 300 k.p.k. w warunkach tam wskazanych jako jednego z najistotniejszych przejawów prawa do informacji. Po przedstawieniu w zarysie historii legislacyjnej tej instytucji jest ona ujęta - z punktu widzenia teorii czynności procesowych - z jednej strony jako dowodowa czynność faktyczna polegająca na przekazaniu przez organ procesowy adresatom wskazanym w art. 300 k.p.k. w formie pisemnej zespołu informacji prawnych oraz jako spostrzeżenie procesowe - z drugiej. W opracowaniu podkreśla się znaczenie omawianej czynności dla realizacji prawa do obrony oskarżonego oraz innych gwarancji procesowych pokrzywdzonych i świadków w świetle zasady rzetelnego procesu. Czwarta część opracowania stanowi analizę elementów składowych czynności pierwszego pouczenia w ujęciu podmiotowych i modalnych warunków prawidłowości (niewadliwości). Analizie zostały poddane kolejno a) podmioty procesowe zarówno organy postępowania przygotowawczego jak i strony oraz świadkowie uwikłane w tę

czynność procesową, b) termin dokonania tej czynności, c) zakres przedmiotowy pouczenia, d) formę dokonania tej czynności. W podsumowaniu (V) regulacja z art. 300 k.p.k. zostaje uznana za optymalną z gwarancyjnego punktu widzenia a na uznanie zasługuje konsekwencja procesowa wadliwie przeprowadzonej czynności pouczenia w postaci możliwości powstania względnej podstawy odwoławczej.

SŁOWA KLUCZOWE: pouczenie, pierwsze przesłuchanie, oskarżony, podejrzany, świadek, prawidłowość czynności procesowej

Summary

This concise research analyzes legal institution concerning the right of suspect, victim and witness to be informed about their rights, procedural guarantees etc. during the first interrogation or interview conducted by police and like-police state agencies within preparatory proceedings (investigation or inquiry) foreseen in art. 300 of law on criminal proceedings. The analysed right is key factor from the *fair trial* principle. In this article it has been searched also the problem of instruction as legal act of competent criminal proceeding participants. It is stated that act of instruction on right is the real act from one side and the act of perception on the other. Furthermore the author describes the problem of legal conditions of its legal validity. So, the remarks on a) the persons involved in this legal action, b) time of this instruction, c) the kind of rights of which the participants should be informed, d) the legal form of doing so has been made. In summing-up (V) the art. 300 regulation is estimated as an optimal in the context of procedural guarantees, especially with its infringements consequence in the form of one of grounds of appealation.

KEY WORDS: instruction, the first hearing, accused, suspect, witness, regularity of the operation process

Autor

Krzysztof Woźniewski, dr hab., prof. UG - Uniwersytet Gdański, Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Karnego Procesowego i Kryminalistyki. Prawo karne procesowe, prawo dowodowe, kwozniewski@prawo.univ.gda.pl